

La xarxa epistolar del Consell municipal de Barcelona, 1433-1550

Vicent Baydal Sala*

Resum

Malgrat la seua enorme riquesa, l'estudi de la correspondència municipal de Barcelona encara no ha estat abordat de forma sistemàtica. Tanmateix, si més no a partir de 1433, any a partir del qual la font es conserva de forma gairebé ininterrompuda, el seu examen detallat permet d'aprofundir en diversos aspectes centrals de l'exercici del poder desplegat pel consell barceloní: la gestió de certs dominis, viles o llocs dels quals n'era senyor, la capitalitat política sobre el principat de Catalunya, les negociacions amb la monarquia pròpia o els tractes amb autoritats estrangeres. Tots ells conformaven els vectors a l'entorn dels quals es teixia una complexa xarxa de relacions que implicava, primordialment, els sectors poderosos de l'oligarquia urbana, però també la resta de ciutadans i veïns de Barcelona, alhora que situava el nom de la mateixa ciutat en l'òrbita de moltes altres xarxes en les quals no ocupava un lloc central. Aquesta comunicació observa la trajectòria històrica d'aquests diversos àmbits de poder a través de l'anàlisi de les cartes enviades pel consell municipal entre l'any esmentat de 1433 i mitjan segle XVI, bo i realitzant vuit cates biennals completes (1433-1434, 1449-1450, 1462-1463, 1484-1485, 1500-1501, 1520-1521, 1535-1536, 1549-1550). Els resultats, d'una banda, serviran per conèixer com s'anaren modificant els interessos i la posició política i econòmica de la ciutat durant el període seleccionat, mentre que, de l'altra, possibilitaran la valoració geoestadística de l'evolució de la seua xarxa de relacions mitjançant l'estimació exacta de les missives trameses a diferents llocs de Catalunya, la península Ibèrica, la Mediterrània i l'Europa atlàntica. Finalment, el contrast amb d'altres estudis pioners sobre la correspondència municipal tardomedieval realitzats en algunes ciutats hispàniques i germàniques permet de realitzar comparacions sobre el funcionament d'aquella eina de comunicació epistolar en el context europeu.

Resumen

A pesar de su enorme riqueza, el estudio de la correspondencia municipal de Barcelona todavía no ha sido abordada de forma sistemática. Sin embargo, cuando menos a partir de 1433, año a partir del cual la fuente se conserva de forma casi ininterrumpida, su examen detallado permite profundizar en diversos aspectos centrales del ejercicio del poder desplegado por el consejo barcelonés: la gestión de ciertos dominios, villas o lugares de los cuales era señor, la capitalidad política sobre el principado de Cataluña, las negociaciones con la monarquía propia o los tratos con autoridades extranjeras. Todos ellos conformaban los vectores en torno a los cuales se tejía una compleja red de relaciones que impli-

* Institució Milà i Fontanals (CSIC, Barcelona)

caba, primordialmente, los sectores poderosos de la oligarquía urbana, pero también el resto de ciudadanos y vecinos de Barcelona, al mismo tiempo que situaba el nombre de la misma ciudad en la órbita de muchas otras redes en las cuales no ocupaba una posición central. Esta comunicación observa la trayectoria histórica de esos diversos ámbitos de poder a través del análisis de las cartas enviadas por el consejo municipal entre el año mencionado de 1433 y mediados de siglo xvi, realizando ocho catas bienales completas (1433-1434, 1449-1450, 1462-1463, 1484-1485, 1500-1501, 1520-1521, 1535-1536, 1549-1550). Los resultados, por una parte, servirán para conocer cómo se fueron modificando los intereses y la posición política y económica de la ciudad durante el periodo seleccionado, mientras que, por la otra, posibilitarán la valoración geoestadística de la evolución de su red de relaciones mediante la estimación exacta de las misivas enviadas a diferentes lugares de Cataluña, la península Ibérica, el Mediterráneo y la Europa atlántica. Finalmente, el contraste con otros estudios pioneros sobre la correspondencia municipal tardomedieval realizados en algunas ciudades hispánicas y germánicas permite realizar comparaciones sobre el funcionamiento de aquella herramienta de comunicación epistolar en el contexto europeo.

Malgrat la seua enorme riquesa i continuïtat documental, l'estudi de les cartes redactades i enviades per ordre del consell municipal de Barcelona encara no ha estat abordat de forma sistemàtica. Així, a la sèrie *Lletres Closes* de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona es conserven desenes de milers de lletres trameses pels consellers barcelonins registrades en 113 volums que s'allarguen de forma gairebé ininterrompuda entre 1433 i 1714.¹ Tanmateix, les aproximacions realitzades fins el moment han estat sempre parcials, a la recerca d'informacions relatives a una determinada temàtica o un procés històric concret. De fet, aquest és un fenomen comú a la historiografia europea, que, en general, s'ha centrat en l'edició de col·leccions de lletres privades, l'estudi de la retòrica textual i l'anàlisi dels sistemes d'informació i comunicació de l'època.² Amb tot, algunes investigacions recents, dutes a terme en ciutats de l'antic Sacre Imperi Germànic i precisament de l'antiga Corona d'Aragó, han mostrat les possibilitats de l'examen seriati d'aquesta font, tot incidint en la seua capacitat per oferir un endinsament detallat en les relacions mantingudes pels governs municipals.³ És per això que a continuació realitzarem un primer acostament a la "xarxa epistolar" de Barcelona, entenent aquesta com el conjunt d'actors socials connectats amb la capital catalana a través de les missives trameses pel Consell municipal.

El període seleccionat resulta intencionadament llarg, entre 1433 i 1550, a cavall entre la tardor de l'Edat Mitjana i la primera Edat Moderna, amb l'objectiu

1. La mateixa sèrie conté també dos volums que van de 1381 a 1393, els quals es poden completar per al segle xiv amb les cartes intercalades en els volums del *Llibre del Consell* (AHCB (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona), sèrie 1B-I), abundants si més no entre 1302 i mitjan centúria. Així mateix, existeixen un parell de volums d'*Esborranyes de lletres* (sèrie 1C-I), que registren apunts epistolars realitzats de forma majoritària entre 1334 i 1432.
2. Es pot trobar una guia bibliogràfica bàsica sobre el gènere epistolar i les col·leccions de lletres a nivell europeu a: Giles CONSTABLE, *Letters and Letter-Collections: Typologie des sources du Moyen Âge occidental*, Turnhout, 1976; Julian HALSENDINE, «Epistolography», dins de F.A.C. MANTELLO i A.G. RIGG (ed.), *Medieval Latin. An Introduction and Bibliographical Guide*, Washington, 1996, pàg. 655-658.
3. Laurence BUCHHOLZER-RÉMY, *Une ville en ses réseaux: Nuremberg à la fin du Moyen Âge*, París, 2006; Agustín RUBIO, *Epistolari de la València medieval*, València, 1985-1998, 2 vol.; Ivan MARTÍNEZ ARAQUE, «Mare e cap del regne: Las relaciones de la ciudad de Valencia a finales del reinado de Alfonso el Magnánimo (1449-1454)», dins de B. ARIZAGA i J. A. SOLÓRZANO (ed.), *La ciudad medieval y su influencia territorial*, Logronyo, 2007, pàg. 255-278.

d'aprofundir en la comparació entre una i una altra època des de l'òptica municipal, alhora que conèixer els possibles canvis en la pròpia utilització del mitjà epistolar. Així les coses, per tal de fer abastables aquests objectius, hem procedit a realitzar vuit talls biennals complets aproximadament cada quinze anys, que inclouen els exercicis en la conselleria de 1433-1434, 1434-1435, 1448-1449, 1449-1450, 1461-1462, 1462-1463, 1483-1484, 1484-1485, 1499-1500, 1500-1501, 1520-1521, 1521-1522, 1535-1536, 1536-1537, 1548-1549 i 1549-1550. Un total de 3.232 cartes, a través de les quals provarem de respondre una sèrie de preguntes, com ara per a què s'empraven les missives, amb qui connectaven Barcelona, en quins termes s'establien les relacions, o com evolucionà la pròpia activitat epistolar del municipi. Tot plegat, un conjunt de qüestions que tractaran d'aportar una panoràmica general i comuna a la munió d'afers, aspectes i perspectives que transcorren al llarg del nombrós aplec documental analitzat.

El contingut de les cartes: els “càrrecs” del Consell i el desplegament del poder municipal

En termes generals, podem dividir les lletres enviades pel Consell en dos grans grups: les que obeïen a l'exercici de les obligacions inherents a l'ofici dels propis regidors, això era, preservar el bé públic de la ciutat i el bé particular dels ciutadans de Barcelona; i les que responien al desenvolupament del poder concentrat per la mateixa institució en la seua doble condició de senyoria feudal i, alhora, capital del principat de Catalunya. Val a dir, si bé d'una banda els consellers reconeixien com a tals tenir especial càrrec de l'aprovisionament de la ciutat, la defensa jurídica dels afers urbans, la reivindicació dels privilegis de ciutadans i mercaders o la protecció dels convents i monestirs barcelonins, d'una altra banda també dedicaven la seua activitat a exercir el poder del propi municipi, ja fos material, per exemple com a senyor de les baronies adquirides, o simbòlic, bo i interactuant amb d'altres poders feudals o exercint la seua capitalitat en el Principat a través de la direcció dels conflictes bèl·lics, la intercessió amb la monarquia i el lideratge en les negociacions de Corts.

Pel que fa al grup inicial, on s'hi poden incloure fins a 1.518 cartes –un 47%–, en primer terme hem de fer referència al que segons els consellers era «lo principal càrrech que als regidors de les coses públicas s'esguarde, és a dir, tenir aquelles provehides de forments y altres vitalles a la sustentació de la vida humana necessàries».⁴ No debades fins al 15,7% del total absolut de les cartes analitzades són relatives a la provisió de gra per a la ciutat, un percentatge que, tot i resultar esbiaixat per la important carestia de 1520-1522, és igualment alt, del 9%, si descomptem les dades d'aquell bienni.⁵ Així, invariablement, al llarg de cada tall documental examinat s'observa que els magistrats municipals tenien especial cura d'assegurar l'avituellament frumentari de Barcelona mitjançant l'adquisició de blats inicialment comprats a mercaders de l'interior o especialment del sud de

4. *AHCB*, 1B-VI, *Lletres closes*, 44, f. 42v-43r (17-VII-1521).

5. En el període 1520-1522 les cartes relatives a l'aprovisionament de forments arribaren al 57,9%.

Catalunya, que els trametien des dels ports de Tortosa i Tarragona. En moments d'especial fretura, com el del període esmentat, els consellers optaven per una via múltiple: tractaven d'obtenir del rei o el lloctinent la inhibició de la treta de forments del Principat, vigilaven les mars amb galeres de la ciutat per tal d'interceptar o negociar amb els vaixells en trànsit, enviaven comissionats especials per comprar forments on n'hi hagués i, alhora, feien servir els privilegis de la Ciutat per tal d'escapar de les prohibicions de venda locals, ja que aquells garantien el guiatge i l'assegurament de totes les virtuals destinades a la capital. A més a més, la possessió de la baronia de Flix, que fou la que Barcelona mantingué durant més temps, es revelava clau a l'hora de detenir les naus carregades de cereal que baixaven pel riu Ebre amb la intenció d'obligar-los a dur la càrrega a la ciutat, una tàctica compartida amb la cerca de blats a les illes de Sicília i Sardenya, que sembla agafar especial importància al llarg del segle XVI.⁶

En segon lloc, igualment constitutiu de l'ofici dels consellers era el «càrrech de procurar y mirar totes les coses que concerneixen la total protecció y conservació de les franqueses, libertats e immunitats a la present ciutat consentides e als ciutadans y poblats en aquella».⁷ En conseqüència, l'activitat epistolar barcelonina durant aquest període tenia un dels seus focus –un 6,3% del total de les cartes– dirigit cap a l'Audiència de les corts monàrquiques, on els seus advocats i els juristes reials ventilaven nombroses causes que afectaven l'autonomia municipal, els vassalls de les baronies barcelonines o els privilegis que gaudien els seus propis ciutadans. I cal ressaltar que, tot i que en alguns casos els pledejants defensats formaven part del patriciat urbà, en d'altres hi apareixen noms que no semblen estar relacionats amb aquell reduït cercle, sinó que simplement pertanyien al conjunt d'habitants que «se alegra dels privilegis de la dita ciutat» i, per això, els consellers declaraven no poder «mancar a la defenció» d'aquells.⁸

Però quan la protecció municipal de les llibertats barcelonines prenia un caràcter més plenament decidit era a l'hora de custodiar la propietat, l'exempció i la circulació dels béns dels seus ciutadans, especialment els mercantils, que eren objecte recurrent de captura, taxació o incautació per part d'altres poders feudals. D'aquesta manera, deixant de banda el 0,9% de missives que mitjançaven per l'alliberament de barcelonins empresonats, fins a un 14,7% s'adreçaven a oficials, comunes i senyors laics o eclesiàstics de tot arreu amb la finalitat de recuperar deutes, censals, forments, bestiar, draps i altres mercaderies que no havien estat pagats o havien estat presos a causa de naufragis i defuncions o bé en penyora d'exaccions reclamades per les autoritats corresponents. Així, si bé en els primers casos els consellers instaven en nom dels damnificats a pagar els diners deguts, en els segons demanaven la restitució o el desempenyorament dels béns dels seus ciutadans.⁹ I, en relació amb això, a través de la retòrica epistolar s'hi pot palesar l'estreta connexió que el Consell feia entre la bona marxa de la ciutat i el desen-

6. Durant aquella centúria es detecta un increment de les peticions frumentàries dirigides a mercaders catalans en dites illes. Altrament, tot i que en molta menor mesura, les missives del Consell també servien per tractar d'assegurar l'aprovisionament de les carns, sobretot mitjançant la correspondència amb enviats a terres ceretanes i menorquines per a la compra de moltons, i del peix, tot assegurant quant a la pesca allò establert per les ordinations urbanes.

7. *AHCB*, 1B-VI, *Lletres closes*, 52, f. 70r (18-V-1550).

8. *AHCB*, 1B-VI, *Lletres closes*, 37, f. 6v-7r (25-VIII-1500). També hi ha alguns casos d'intercessió per persones «pobres y miserables».

9. Destaquen, d'altra banda, pels detalls de la narració, les peticions de restitució d'esclaus fugats.

volupament del “negoci mercantívol”, una visió plenament consolidada al si dels patriciats urbans del segle xv. En conseqüència, una de les funcions més importants de les lletres enviades era també la de certificar la “bona sanitat” de la urbs –després que es passaren èpoques de pestilència– per tal de reprendre o conservar el “comú comerç”.¹⁰

Altrament, a banda dels mercaders, un altre dels col·lectius especialment protegit per la institució municipal era l'eclesiàstic –amb un 5,3% de les cartes–, atès que, per un cantó, els consellers sol·licitaven del papa la concessió de benifets i càrrecs al territori català, especialment per als fills de les famílies barcelonines governants, i, per l'altre cantó, tenien càrrec –«per rahó de nostre offici»– de ser els «principals protectors de tots los monestirs y convents de dita ciutat».¹¹ En aquest sentit, també enviaven lletres a la cúria romana per tal de fer valer els privilegis monacals o conventuals, però, sobretot, procuraven que a nivell local el seu comportament pogués constituir un exemple de conducta moralitzant: «de continu esvellats en lo que toca a la honra y reputació, conservació y augment de aquells, molt zelats que lo servey de Déu se fassa en dits monestirs tant religiosament que los poblats en dita ciutat, del bon exemple de aquells, sien incitats més al servey de Déu e moguts a major fervor y devoció».¹² Per això, eren habituals les missives als mestres dels ordes religiosos i als abats i abadesses d'algunes de les congregacions emplaçades als propis termes de la ciutat, com les de Framenors, Santa Caterina, Pedralbes, Valldonzella o Mont Sió, mitjançant les quals es tractava de posar fi a diverses controvèrsies i “escàndols” causats pel comportament dels religiosos o per certs conflictes produïts entre les pròpies jurisdiccions eclesiàstiques.¹³

En contrapartida, els frares i monjos havien de procurar la protecció espiritual dels habitants de Barcelona, que, en ocasions especials, els consellers tractaven d'ampliar als principals monestirs de Catalunya, bo i escrivint-los per tal que pre-gassen en els seus oficis divins per “endressar” els afers de la ciutat, com succeí durant la Guerra Civil quan els demanaren «pau, tranquil·litat e repós» per a la ciutat i tot el Principat.¹⁴ Quant a això, aquell era el darrer “càrrech” que els consellers consideraven com a propi del seu ofici: «procurar e conservar en tota pau, repós e tranquil·litat los poblats de aquella».¹⁵ I, conseqüentment, desplegaren una important activitat de pacificació de les bandositats en què intervenien habitants de la capital o de les viles vinculades a ella mitjançant el vincle del carreratge, així com també participaren en l'assossegament d'alguns conflictes nobiliaris que afectaven el conjunt del territori –bo i ocupant un 3,9% de les missives. Així doncs, tot ple-

10. Agustín RUBIO, «Ideologia burgesa i progrés material a la València del Trescents», *L'Espill*, 9 (1981), pàg. 11-38, exposà per al cas de València la transformació de la mentalitat del patriciat al llarg del segle xiv, que passà de reivindicar la indústria com a motor econòmic a centrar-se fonamentalment en el comerç. En aquest sentit, els consellers de Barcelona vinculen plenament la salut del comerç a la dels ingressos fiscals: «ne redunda gran utilitat a los diezmos de Castilla y altres reals de vostra magestat y a les generalitats d'estos regnes, les quals totes serveixen per als ordinaris servicis que fan en les Corts Generals» (*AHCB*, 1B-VI, *Lletres closes*, 52, f. 54rv (28-III-1550)).

11. *AHCB*, 1B-VI, *Lletres closes*, 52, f. 27rv (15-V-1550).

12. *AHCB*, 1B-VI, *Lletres closes*, 52, f. 27rv (15-V-1550).

13. Cal destacar en aquest apartat les cartes per dones tancades en la Casa de les Egipcíiques, una mena de reformatòri femení sota la protecció del Consell, on podien anar a parar des de mullers maltractades que fugien de son marit fins a d'altres que eren recluses a la força pel seu comportament considerat d'“errant”.

14. *AHCB*, 1B-VI, *Lletres closes*, 23, f. 42v (15-X-1463). La justificació era que en «la sancta scriptura aparegua que la depreciació del just val molt per obtenir gràcia de nostre senyor Déu».

15. *AHCB*, 1B-VI, *Lletres closes*, 52, f. 32rv (1-VIII-1550). Al mateix temps, sembla haver una preocupació especial pels delictes de rapte i violació de “donzelles”, que eren considerats un “detestable malefici”.

gat, els tres principals càrrecs assumits pels regidors en accedir a la magistratura municipal, l'avituallament, la defensa dels privilegis urbans i el manteniment de l'ordre públic, donaven cos a vora un 47% de l'ocupació epistolar de l'escribania municipal.

De l'altra banda, pel que fa a les cartes que podem considerar vinculades a l'ús del poder executiu del municipi en les senyories pròpies o relacionades amb el desenvolupament de l'actuació política en la seua condició de nucli de poder destacat, sobreix –entre 1.425 cartes, un 44,1% del total¹⁶– el volum documental destinat a les diverses baronies que van pertànyer a Barcelona durant el període seleccionat. Les 598 cartes redactades dins d'aquest àmbit, un 18,5% del total absolut, engloben una llarga sèrie d'afers, ja foren de justícia, ordre públic o simple gestió administrativa, sobre els quals el municipi havia de proveir com a senyor feudal mitjançant les ordres als seus oficials i vassalls o els precés a d'altres poders que havien entrat en conflicte amb aquells.¹⁷ En aquest sentit, l'eloqüència de les missives justificava l'actuació dels consellers en el «pervenir de la ciutat», la «populació de la vila» i l'«esguart de la baronia» que se n'esperava del seu regiment senyorial, tot i que els conflictes eren constants fins al punt que, en el cas de Flix, els prohoms arribaren a amenaçar en 1535 amb renunciar al jurament de fidelitat i cercar un nou senyor que els protegís de la resta de manera efectiva.¹⁸

Més enllà dels límits de les baronies, però, el poder de Barcelona es desplegava sobre tot el territori com a ciutat «mestra y principal en Cathalunya», que exercia de «cap y spill de tot lo dit principat».¹⁹ Així, d'una banda, com és ben conegut, s'arrogava la defensa de les «leys de la pàtria» i les «constitucions de Cathalunya», enteses en clau de manteniment de l'*statu quo* social i polític, en nom de les quals, per exemple, el Consell participà en la guerra contra Joan II en la dècada de 1460 o contra els remences en 1485. Les crides a l'exèrcit, les ordres a la host barcelonina, la tramesa i rebuda d'informacions bèl·liques i, en definitiva, la direcció d'aquells conflictes en què el municipi prengué partit intensament ocupen bona part de l'activitat epistolar d'aquells períodes, fins a representar un 57,6% del total de 1461-1463 i un 47,2% de 1483-1485; en suma, juntament amb d'altres lletres sobre la qüestió remença fan 566, un 17,5% del conjunt de documents analitzats. D'altra banda, la capitalitat de la urbs prenia un paper especialment destacat, sobretot al si del reialenc, en els moments en què els estaments i la monarquia s'aplegaven per celebrar Corts, com succeí al llarg dels biennis 1433-1435, 1448-1450, 1483-1485 i 1535-1537. D'aquesta forma, en algunes de les 142 cartes trameses en ocasió de les assemblees –un 4,4% del total, a través de les quals es pot resseguir amb extrem detall l'evolució dels tractaments duts a terme pels síndics municipals– la ciutat comminava d'altres, com ara Lleida o Girona, a mantenir «bona unitat e concòrdia» amb l'opinió barcelonina, que es presentava com aquella convenient a la «utilitat de les ciutats, viles i locs» del Principat. Així mateix, els consellers ordenaven els seus síndics fer-se ressò de greuges reclamats «per tot lo

16. Les 289 lletres restants, un 8,9% són de difícil classificació en aquests dos grans grups o, de fet, en alguns casos haurien d'associar-se a ambdós.

17. *AHCB*, 1B-VI, *Lletres closes*, 37, f. 29v-30r (8-V-1501).

18. *AHCB*, 1B-VI, *Lletres closes*, 49, f. 135v-136r (29-XII-1535).

19. *AHCB*, 1B-VI, *Lletres closes*, 44, f. 78v-79r (24-IX-1521); f. 48v-50v (17-VIII-1521).

principat e signantment per aquesta ciutat», com ara en el cas de les protestes realitzades en 1484 davant la introducció de la Inquisició.²⁰

Ultra això, el treball de la ciutat pel “bé comú” es palesava quan ocasionalment intercedia davant la monarquia o altres senyors per la resta de viles reials, bé fos per qüestions jurisdiccionals o politicofiscals, com ocorregué després de la petició d’un maridatge, davant el qual els consellers sol·licitaren –sense èxit– la seua anul·lació, bo i al·legant tant la feixuguesa del tribut –«los rams dels arbres se rompen quant són massa carregats del fruyt e no poden madurar»– com les «libertats de la pàtria, que ab tant estudi e treball per incolumitat de la cosa pública, ab escampament de sanch e ab despeses de grans donatius, s’an obtengudes e empetrades».²¹ Alhora, també veiem la ciutat intervenir en qüestions com la «injustícia als catalans feta» per no acceptar-los en determinats càrrecs que haurien de quedar exclusivament en mans dels naturals del Principat.²² I, així mateix, tot i que pel seu propi interès, el municipi intervingué alguna vegada en la construcció d’infraestructures que afectaven tot el territori, com ara uns camins de carro a l’interior de Catalunya o l’assut de Tortosa.

Finalment, les cartes redactades per ordre del Consell també servien per sustentar les bones relacions diplomàtiques de la Ciutat amb senyories poderoses, com el pontífex o l’emperador del Sacre Imperi a nivell europeu, que eren saludats epistolàrment a la seua arribada al tron, o els grans comtes del Principat, amb alguns dels quals –especialment si exercien poder a la cort reial– sembla que es mantenia una correspondència regular.²³ En consonància amb això, les missives representaven igualment una eina d’intercanvi d’informacions, notícies i “continuats avisos” amb la monarquia o altres viles de la Corona, sobre l’estat de la terra i la pirateria, el propi funcionament de l’administració municipal o les coneixences i rumors que aplegaven, com ara el que s’estengué en 1435 sobre la «cruel nova» de la mort d’Alfons el Magnànim a partir d’una lletra enviada per un mercader florentí a Perpinyà, que els regidors de la ciutat trameteren ràpidament als de Barcelona i aquests no pogueren desmentir fins uns dies després.²⁴

En definitiva, deixant de banda el 8,9% de cartes ambivalents o de difícil classificació, la resta es pot vincular a un d’aquests dos grans grups, associat l’un al que els propis consellers consideraven «càrrecs» del seu ofici i l’altre al desplegament del poder del municipi, directament en les seues baronies o interactuant amb d’altres senyories. En aquest sentit, sempre en funció del destinatari de cada lletra –i secundàriament de la importància de l’afer– la retòrica epistolar emprada variava les seues formes, com tractarem d’analitzar a continuació.

20. *AHCB*, 1B-VI, *Lletres closes*, 15, f. 43r (21-IV-1450); 3, f. 73r (31-I-1434); 49, f. 168r-173r (29-VIII-1537). Durant les Corts de 1449 els consellers ordenaren als síndics de Barcelona que s’encarregaren de donar la imatge de la Ciutat com a rectora del Principat: «per avant aparega que aquesta ciutat ha fet lo degut per lo ben avenir del principat de Cathalunya, qui és una preciosa part del heretatge del senyor rey, e del qual principat aquesta ciutat és la principal part e la ciutat mestre de aquell» (1B-VI, 14, f. 85r-86r (19-VI-1449).

21. *AHCB*, 1B-VI, *Lletres closes*, 14, f. 124v-125v (13-IX-1449). Els consellers també intervenien davant d’altres senyories, com, per exemple, quan ho feren amb el papa per certes «perturbacions» que el bisbe de Girona causava «en tota la república de aquella ciutat»; 44, f. 178v-179v (14-III-1522).

22. *AHCB*, 1B-VI, *Lletres closes*, 44, f. 21r-22r (28-II-1521).

23. Era el cas, per exemple, del comte de Mòdica i almirall de Castella o d’Enric d’Aragó, l’infant Fortuna.

24. *AHCB*, 1B-VI, *Lletres closes*, 4, f. 17v-18r (15-III-1435).

L'art de transmetre ordres, precís i súpliques

Ja des del segle XIII les cartes enviades arreu d'Europa seguien les fórmules de l'*Ars dictamini* nascut a la península Itàlica durant la centúria anterior. Aquest era l'art d'escriure epístoles segons unes normes de forma i composició bastant estrictes que seguien cinc parts: la *salutatio* al destinatari de la carta; l'*exordium* o *captatio benevolentiae*, una introducció destinada a guanyar el favor del receptor; la *narratio* o exposició de fets relatius a la demanda; la *petitio* o requeriment realitzat; i la *conclusio*, amb el comiat o clàusula de cortesia, la data tòpica i cronològica, i la clàusula de sotmetiment.²⁵ Aquesta mateixa estructura és la que trobem a les còpies de les missives redactades per l'escrivania municipal de Barcelona, si més no quan s'adrecen a dignitats importants, ja que en dirigir-se a autoritats o particulars del mateix o inferior nivell se solia prescindir de l'exordi, i, altrament, en fer-ho a oficials propis de la Ciutat o vassalls de les baronies la salutació inicial era substituïda per la intitولació dels propis consellers i també desapareixia la clàusula de sotmetiment final.²⁶

De fet, el conjunt de lletres analitzades constitueix formalment una unitat documental bastant compacta, sense a penes modificacions considerables entre 1433 i 1550. Així, per exemple, la llengua de les cartes era invariablement el català, excepte quan anaven destinades a alts càrrecs eclesiàstics o autoritats estrangeres de fora de la península Ibèrica, moment en què es recorria al llatí. Alhora, les diferents clàusules de salutació, cortesia i sotmetiment es reproduïren de forma bastant estable al llarg del temps, tot i que en ocasions es donaren certes modificacions. En aquest sentit, com veurem de seguida, la posició jeràrquica dels diferents destinataris era la principal causa de variació tant en l'estructura com en la retòrica de les cartes, ja que existia una notable diferència entre les adreçades als grans poders, les dirigides a autoritats equiparables al Consell municipal i les trameses als situats per sota del seu estatus.

En primer lloc, el tractament dels destinataris en les salutacions mantenia sempre una clara distinció en funció del rang i responia a unes fórmules establertes, encara que al si d'alguns nivells s'observen algunes innovacions a partir del regnat de Ferran el Catòlic. D'una banda, el tractament de les dignitats reial, imperial i eclesiàstica solien quedar circumscrites a les formes «molt alt e molt excel·lent», «molt notable e molt excel·lent», «sa excel·lent cathòlica e imperial magestat», «sa cesària cathòlica y real magestat», «il·lustre e reverendíssimo», «molt reverend pare en Crist» o similars. En el pol oposat, els oficials i autoritats de les baronies de la Ciutat rebien simplement la qualificació d'«amats nostres», però, en canvi, els particulars i autoritats de rang semblant al de Barcelona passaren de ser tractats d'«honorables» o «molt honorables e molt savis» a compartir aquell tractament amb d'altres nous des de la dècada de 1480, com ara el d'«honorable y molt virtuos» o, sobretot, el de «molt magnífichs y de gran providència». A un temps, des

25. Malcolm RICHARDSON, «The *Ars dictaminis*, the formulary and medieval epistolary practice», dins C. POSTER i L. C. MITCHELL (ed.), *Letter-Writing Manuals and instruction from Antiquity to present*, Columbia, 2007, pàg. 52-66; Carlos SÁEZ i Antonio CASTILLO, *La correspondencia en la historia. Modelos y prácticas de la escritura epistolar. Actas del VI Congreso internacional de Historia de la cultura escrita*, Madrid, 2002, vol. I.

26. En ocasions, a més a més, s'hi pot trobar la subscripció del conseller que ha ordenat l'escriptura de la carta tot just darrere de la data cronològica. Sobre el procés de redacció de les lletres municipals, vegeu: Agustín RUBIO, *L'escrivania municipal de València als segles XIV i XV: Burocràcia, política i cultura*, València, 1995.

d'aquella mateixa època començà a augmentar-se la deferència cap als grans senyors laics, tot afegint al tractament de «molt noble» i «molt egregi» els d'«excel·lent» o «spectable». En conseqüència, sembla que hi hagué una tendència al reforçament de la dignitat de les capes governants, potser relacionada amb un possible increment de les diferències socials o, simplement, vinculada al desenvolupament de les modes cortesanes.

Així mateix, també les clàusules de cortesia dels comiats experimentaren una certa evolució, ja que els escriptors acabaren per concentrar les diferents comanacions a la Trinitat, l'Esperit Sant i Déu en la figura d'aquest últim. Val a dir, mentre que durant les dècades centrals del segle xv les fórmules majoritàries eren «tengue-us la sancta trinitat en sa guarda», «sie lo sanct esperit vostra endreça», «sia la divinitat vostre guard» o semblants, novament des de començaments del regiment del Catòlic aquelles canviaren per tal de limitar-se a certes variacions al voltant de «sia nostre senyor Déu vostra protecció e guarda», «nostre senyor Déu vulle tenir en sa contínua protecció» o «nostre senyor les providències y magnificències vostres guarde com desijan». Contràriament, les clàusules finals de sotmetiment es mantingueren pràcticament inalterades al llarg del temps, bo i diferenciant clarament les adreçades als pontífexs i els monarques propis, segons les quals els consellers, com a «humils súbdits i vassalls», besaven respectivament els peus o les mans d'aquells, de tota la resta, dominades per la fórmula «los consellers de Barcelona, al honor vostre aparellats», que solia mudar en «a la complacència de vostra magnificència, los consellers de Barcelona» o similars quan es desitjava manifestar una cortesia especial.

D'altra banda, les diferències més notables causades per aquella distinció jeràrquica dels receptors es produïen en el propi desenvolupament de les parts centrals de les epístoles, les més importants ja que eren les destinades a fer complir la demanda dels consellers. Així, deixant de banda les lletres enviades per informar d'un afer o agrair un determinat favor, que eren poques,²⁷ la gran majoria tractaven d'obtenir una actuació concreta dels interlocutors mitjançant l'ordre, el prec o la súplica, segons la posició simbòlica respecte de la Ciutat de Barcelona. D'aquesta manera, invariablement al llarg del temps s'utilitzaven uns determinats verbs i complements de mode que podien canviar lleugerament en funció de la urgència de la petició. Per exemple, l'expressió bàsica emprada per transmetre ordres als oficials de les baronies era «vos dehim e manam expressament»²⁸, mentre que els enviats i comissionats per alguna qüestió municipal rebien les peticions mitjançant el prec i l'encàrrec: «pregam y encarregam-vos molt». Pel que fa a les autoritats dels carrers, parròquies i aquelles mateixes baronies de Barcelona, el nivell de requeriment baixava usualment al simple prec: «vos pregam». A partir d'ací, en les lletres adreçades a viles i ciutats, autoritats estrangeres, nobles, eclesiàstics i oficials amb poder, entraven en joc les relacions d'amistat i els precs es realitzaven sempre «molt affectadament», «ab molt gran affecció» o «quant més afectuosament» es podia. En darrer terme, en el cas dels grans senyors –papes, sobirans o nobles destacats a la cort reial– la petició prenia forma de súplica: «supplicam affectada-

27. En aquest cas, els verbs dispositius solien ser, d'una banda, «notificam» o «certificam» i, de l'altra banda, «regraciam» o «grahim».

28. En certes ocasions, quan la situació així ho requeria, també s'usaven els verbs de mandat per exigir l'actuació de les autoritats de les baronies o les viles-carrer de Barcelona.

ment», «humilment supplicam», «ab maior humilitat que podem supplicam», etcètera.

Ultra això, dins d'aquell mateix camp d'afectes recíprocs,²⁹ moltes de les missives explicitaven els motius pels quals els interlocutors havien d'actuar en favor del municipi. Si unes vegades es mostrava l'«anuig» o l'«admiració» per una actuació contrària als interessos de la Ciutat, tot amenaçant amb accions que ultrapassaven la simple demanda epistolar, en altres ocasions es ressaltava l'agraïment i comanació que comportarien l'acompliment de la demanda realitzada.³⁰ En consonància amb això, quan la lletra enviada constituïa una resposta a un prec realitzat per altres, els consellers aprofitaven per recordar la seua bona disposició envers aquells: «promptes en totes coses a nosaltres possibles». Altrament, quan el municipi era qui realitzava una sol·licitud en la qual tenia un interès prioritari, els consellers s'afanyaven a proclamar, d'una banda, les bondats de la petició, «a la labor de nostre senyor Déu, servey del senyor rey e benefici de la re pública», i, d'una altra banda, ressaltaven les bones qualitats del receptor de la carta i els seus vincles filials, fraternals, històrics o patriòtics amb la ciutat.

Així, per exemple, un dels arguments bàsics expressat en les epístoles per a la correcta actuació de les parts era el de la confiança en els ciutadans industrials i diligents, dels quals s'esperava que treballaren per la ciutat com a conseqüència de l'estima que professaven per ella i l'honra que això els reportaria: «la fiança nostra és que vós per lo que sóu affectat a les coses de aquesta ciutat y per vostra acostumada prudència y diligència dareu orde»³¹. En aquesta mateixa línia, també els llaços afectivofamiliars amb la ciutat es recordaven constantment per tal de dur a bon port les demandes realitzades. Si es tractava d'un «natural» de Barcelona gairebé sempre es feia referència al seu deure «com a bon fill e ciutedà de aquesta ciutat»; en canvi, si el destinatari era algun consell municipal de la Corona d'Aragó els lligams al·legats eren la «fraternitat e concòrdia», la «bona fraternitat y amor», la «confederació» o la «molt gran y antiga amistat» que existia entre ells,³² mentre que si ho era de Castella a partir del regnat del Catòlic es clamava el fet d'«ésser tots de un rey e senyor». Així mateix, el nexa patriòtic i el vincle històric amb Catalunya també era objecte de reivindicació en adduir la condició de «bon y ver-tader cathalà» dels destinataris o els actes a «defensió de aquesta terra» que les grans famílies nobiliàries havien de realitzar tot «seguint e imitant los loables vestigis e costums dels il·lustres pregenitors seus».³³

Finalment, una altra de les vies per tractar d'aconseguir l'efecte desitjat per les missives era la d'exposar una retòrica curosa i bella, especialment emprada en les lletres dirigides a les grans dignitats o en les que es redactaven per afers importants.

29. Vegeu sobre això: Reginald HYATE, *The arts of friendship. The idealization of friendship in medieval and early renaissance literature*, Leiden, 1994.

30. En aquest cas també la intensitat de l'agraïment es jerarquitzava, des dels «vos grahirem» o «molt vos grahirem» fins als «reputarem a singular mercè» o «ho reputarem a singular gràcia e mercè», reservats a les més altes dignitats.

31. *AHCB*, 1B-VI, *Lletres closes*, 44, f. 88v (31-X-1521). En altres casos es parlava de la «molta confiança» que es tenia en el destinatari o de la seua «legalitat y diligència», «virtut, indústria y saber» o «molta fama».

32. A més a més, l'origen comú de catalans, valencians i balears era també apel·lat amb freqüència, per exemple en la voluntat mostrada de tractar els mallorquins «com si eren uns altres cathalans» o en fer remembrança de la conquesta valenciana: «lo regne dels quals és stat conquistat ab sforç, socorsos y serveys precipúciament de catalans, y los dits valencians y la maior part dels hòmens de noblesa y condició haver treta lur origine y prosàpia de Cathalunya» (*AHCB*, 1B-VI, *Lletres closes*, 23, f. 18rv (13-XI-1462); 44, f. 21r-22r (28-II-1521)).

33. *AHCB*, 1B-VI, *Lletres closes*, 44, f. 184v-185v (20-III-1522).

En aquest sentit, tot i que desconeixem la composició de l'escrivania municipal de Barcelona, és ben cert que algunes de les cartes palesen la bona formació dels seus integrants i el seu virtuosisme a l'hora d'eleva la qualitat literària de l'escriptura epistolar. Així, les referències bíbliques podien aparèixer com a exemple per a l'actuació de Maria de Castella, «segons féu la reyna Ester en conservació del poble de Israel», o es podia recórrer a l'ús d'intenses metàfores per tal de reclamar l'actuació contra els primers moviments dels remences, bo i procurant que «lo foch no s'ensenassa massa, car al començament, abans que sia molt pres, se apaga ab poca aygua, e com és molt encès e que-y sobrevingue vent ell ha a fer son cors, que no-y basta aygua per apagar-lo».

Amb tot, més enllà de l'ús d'aquestes arts retòriques plenament jerarquitzades en funció del rang del receptor de les missives, la pròpia anàlisi del conjunt de cartes seleccionat pot donar indicis de les àrees d'influència del Consell municipal, com veurem tot seguit.

La xarxa de connexions epistolars i la seua evolució en el temps

A través de les lletres portades pels correus i missatgers de Barcelona bé als seus enviats, ambaixadors i comissionats, bé a altres autoritats i particulars, l'activitat dels consellers s'estenia al llarg d'un extens àmbit territorial, bo i tractant d'acomplir els seus deures públics i defensar els interessos del propi municipi i els seus ciutadans. En aquest sentit, mitjançant l'anàlisi geoestadística de les dades extretes dels vuit talls documentals examinats podem accedir a una perspectiva determinada de la xarxa de relacions de Barcelona, si més no aquella aprehensible des del focus de les missives enviades. Amb tot, en primer lloc, per tal de tractar d'oferir una visió territorialment equilibrada i no excessivament esbiaixada, hem decidit deixar de banda totes aquelles cartes adreçades al rei, la reina o els lloctinents generals, així com a persones presents en les seues corts –de vegades itinerants– i també als exèrcits ciutadans en campanya o, evidentment, a aquells particulars que no hem pogut vincular a un lloc exacte;³⁴ aquestes fan 995 cartes, per la qual cosa realitzarem aquest tipus d'anàlisi sobre les 2.237 restants, que podem dir amb certa seguretat que connectaven la capital catalana amb d'altres zones geogràfiques.

En conjunt, com es pot observar en el mapa de la *figura 2* i en el gràfic de la *figura 3* l'àrea de relació epistolar més intensa era Catalunya, on es concentren 1.646 missives, un 73,6% del total, per 591 trameses a la resta de territoris, un 26,4%. Així, centrant-nos exclusivament en el Principat (vegeu *figura 4*), destaquen sobre manera les enviades a les diverses baronies de Barcelona, que arriben a representar un 36,3% del total català, distribuïdes entre les 200 de Castelló d'Empúries –per la importància del senyoriu–, les 84 de Flix –la baronia més longeva–, les 59 de Tàrrrega, les 56 de Montcada, les 49 de Caldes de Montbui o les 25 de Caldes d'Estrac. En consonància amb això, la proporció de lletres dirigides a carrers i par-

34. Per exemple, els mestres provincials dels ordes religiosos, molts particulars i alguns comissionats per comprar forments en Catalunya, que estaven constantment en moviment.

ròquies de Barcelona també és nombrosa, fins a un 20,4%, entre les quals ressalten les 28 de Terrassa, les 27 d'Igualada, les 19 de Sabadell o les 16 de Mataró. El 43,1% restant de les cartes, per la seua banda, estan fonamentalment dirigides a consells municipals catalans, a institucions eclesiàstiques situades de forma majoritària en la zona central del Principat o a nobles i cavallers dispersos per tot el territori, així com a vaixells que navegaven per les aigües properes. Entre totes aquestes predominaven les primeres, és a dir, les adreçades a les principals ciutats i viles, que conformen un 26,1% de les epístoles enviades per Barcelona dins de Catalunya, bo i sobreixint les 80 trameses a Tortosa i les 59 a Tarragona –moltes d'elles per qüestions d'abastament frumentari–, les 42 de Girona, les 37 de Lleida, les 35 de Perpinyà, les 31 de Vic, les 28 de Cervera, les 23 que tenen destinataris de la pròpia capital catalana, o les 17 de Puigcerdà (vegeu *figura 5*).

Pel que fa a les cartes enviades fora de Catalunya (vegeu *figures 6 i 7*), Roma és el destí que despunta, amb 114, un 19,3%, com a seu de la cúria pontifícia, mentre que els immediatament següents són els territoris pertanyents a la Corona d'Aragó, que apleguen un 56,9% de les lletres, majoritàriament trameses per afers mercantils o cerealícoles: 90 al regne de València, distribuïdes fonamentalment entre la capital i Elx –en aquest cas com a baronia de Barcelona–; 81 el regne de Mallorca, repartides entre Palma, Ciutadella, Eivissa i Andratx; 49 a l'Aragó, concentrades bàsicament en Saragossa; 48 a Sicília, sobretot a Palerm i Siracusa; 34 a Sardenya, especialment a Càller i l'Alguer; i 34 a Nàpols, corresponents de forma preponderant a l'època de domini aragonès. D'una altra banda, la resta d'enviaments, un 23,8% –relacionats també quasi sempre amb peticions en favor o en defensa de mercaders de la ciutat i els seus béns–, es divideixen entre els 24 d'Occitània, sobretot a la costa provençal, els 22 de la resta de França, en especial a la cort parisenc, els 22 de Gènova i el ducat de Milà, els 18 de Flandes, els 16 de la Toscana –Florència, Pisa i Siena–, els 10 de Venècia, Castella i Ultramar –a Rodes, Xipre, Famagusta i Constantinoble–, els 3 de Portugal, els 3 de Tunis, els 2 de Navarra i l'únic enviament a Hongria, a la cort de Segimon I, per tal de felicitar-lo pel seu nomenament com a emperador dels romans.

En suma, doncs, tot sembla indicar que la font epistolar reflecteix d'una forma prou ajustada la xarxa de nexes del Consell municipal de Barcelona, ja que sembla bastant coherent que, d'un cantó, la Corona d'Aragó, i especialment els regnes de València, Mallorca, Aragó, Sicília i Sardenya conformen el destí prioritari dels interessos marítims de la ciutat, i que, d'un altre cantó, Tortosa, Tarragona, Lleida, Perpinyà, Vic i Cervera siguin les sis urbs catalanes que compten amb més connexions amb la capital. En aquest sentit, sembla interessant comparar aquestes dades amb les que recollí Ivan Martínez per a la ciutat de València durant el període 1449-1454, l'únic cas d'estudi similar desenvolupat a la península Ibèrica.³⁵ Per tal de fer-ho hem procedit a confrontar les informacions valencianes del bienni 1449-1451 amb les barcelonines de 1448-1450 i gràficament el resultat ha estat el que es pot visualitzar als mapes (*figures 8-11*).³⁶

En primer lloc, en els mapes de les *figures 8 i 9* sembla observar-se una major activitat internacional del Consell de València, ja que les seues cartes arriben a ciu-

35. MARTÍNEZ ARAQUE, «*Mare e cap del regne...*». Agraïm a l'autor que ens haja facilitat el desglossament de les dades.

36. Com hem fet en el cas de Barcelona, per a l'anàlisi geoestadística també hem exceptuat les missives trameses per la ciutat de València a les corts del rei, la reina i l'infant Joan, presents a Nàpols, Perpinyà i Pamplona.

tats com Londres, Gènova, Palerm i Lisboa, on no interactuen les de Barcelona; tanmateix, cal considerar aquesta aparença amb moltes precaucions, puix les quantitats són molt reduïdes i tenim constància efectiva que en èpoques anteriors i posteriors la capital catalana mantenia vincles habituals amb aquells llocs. D'una altra banda, també s'hi palesa la connexió fluida del Consell barceloní amb la Cúria romana, segurament com a efecte de l'especial patronatge sobre els convents urbans i sobre els ciutadans que s'emparaven en el municipi per aconseguir càrrecs i beneficis eclesiàstics. Alhora, es percep clarament la relació molt més intensa de la capital valenciana amb els regnes de Toledo i de Múrcia, pertanyents a la Corona castellana, que en el cas barceloní vénen a ser substituïts pel d'Aragó, com a conseqüència directa –amb tota probabilitat– del veïnatge territorial.

Altrament, en els mapes de les *figures 10 i 11* s'hi palesa la preeminència cabdal de la ciutat de València en el propi regne segons es pot concloure del fet que els habitants o autoritats de la mateixa urbs són els destinataris majoritaris de les lletres municipals, el que indicaria la gran concentració de poder a la capital. Alhora, la influència del Consell valencià sobre el regne pareix molt més profunda i intensa que no pas en el cas barceloní sobre Catalunya, ja que les seues cartes arriben, per un cantó, a bona part de les viles costaneres i, per l'altre, tant a les ciutats principals com a moltes altres viles del territori regnícola. En canvi, en el cas de Barcelona, deixant de banda les missives adreçades a les baronies com Castelló d'Empúries, Tàrraga o Flix, sembla que la xarxa epistolar es concentra, d'una banda, en les viles del *hinterland* de la ciutat –que segurament a València queden incloses dins de la mateixa urbs, com a resultat de l'amplitud del seu terme municipal– i, d'una altra, en els principals nuclis urbans del Principat, com ara Tortosa, Tàrragona, Lleida, Girona, Perpinyà o Vic.³⁷ Tot plegat, aquests besllums assenyalarien una distribució territorial del poder urbà a Catalunya més equilibrada que la del regne de València, ja que la capital no tindria un poder tan omnímode i, al mateix temps, hauria d'acudir a les capitals regionals per tal de gestionar els seus interessos sobre les diferents zones del Principat. No obstant això, caldria ampliar cronològicament el mostreig per traure'n conclusions més fermes i definitòries sobre aquesta comparança.

En qualsevol cas, si és cert que, com hem vist anteriorment, sembla que l'examen geoestadístic de les lletres missives pot donar indicis coherents de l'evolució de la xarxa de relacions del Consell barceloní, cal destacar, per una altra banda, que la baixada de l'activitat epistolar produïda a partir del tombant de segle xv estaria indicant una reducció del poder municipal. Si més no, si traiem de l'anàlisi les dades relatives a la provisió de forments, els conflictes bèl·lics i les celebracions de Corts –que amb la seua circumstancialitat poden esbiaixar les xifres globals en un curt període de temps–, s'observa una tendència clara a la disminució de l'expedició de cartes. Així, si bé en els biennis 1433-1435 i 1448-1450 se sobrepassen els 500 enviaments i en el de 1483-1485 s'aplega als 272, a partir del canvi de centúria les quantitats comencen a ser molt menors: 159 en 1499-1501, 139 en 1520-1522, 53 en 1535-1537 i 93 en 1548-1550 (vegeu *figura 12*).³⁸

37. El punt que apareix enmig la mar representa les lletres enviades a vaixells en travessia.

38. Els globals són de 602 cartes en 1433-1435, 688 en 1448-1450, 697 en 1483-1485, 213 en 1499-1501, 444 en 1520-1522, 96 en 1535-1537 i 120 en 1548-1550. No hem comptat el bienni de 1461-1463, amb 370 cartes, que queden en 126 llevant les trameses a causa de la guerra, ja que la situació de dificultat i aïllament parcial de Barcelona esbiaixen totalment la mostra. D'altra banda, com hem dit anteriorment, cal destacar que el 57,9% de les cartes del bienni 1520-1522 estan destinades a l'abastament cerealícola.

En conseqüència, com es pot advertir en comparar els mapes de les *figures 13 i 14*, també l'abast territorial de la xarxa de relacions epistolars del municipi es reduí notablement en arribar el segle XVI, malgrat que la mostra d'aquella centúria compta amb un bienni més (quatre en compte de tres). Així, a nivell general baixaren de forma dràstica les connexions amb la cort papal i pràcticament desaparegueren les desplegades amb l'Europa atlàntica i la Mediterrània oriental, tot concentrant-se quasi exclusivament en els dominis mediterranis catalanoaragonesos, mentre que, pel que fa a l'interior de Catalunya, descendiren considerablement el nombre i la diversitat dels destinataris.

Aquesta reducció de l'activitat epistolar –que no és necessàriament deguda a una disminució de les relacions socioeconòmiques de la ciutat– pareix molt lligada a la minva d'atribucions polítiques municipals, inherent a la pèrdua del seu propi poder senyorial i a l'afirmació de l'autoritat de l'Estat monàrquic, processos tots dos que es consolidaren entorn del pas del segle. Així, per bé que no sembla haver unes raons directes i clares per a explicar el decreixement de les missives trameses arreu dels llocs marítims on els ciutadans de Barcelona mantenien relacions comercials –més enllà d'una possible baixada efectiva d'aquestes–, sí que les podem trobar per a la resta de casos. En primer lloc, pel que fa a la Cúria romana, l'apel·lació directa al pontífex quedà trencada segurament per la tutela eclesiàstica imposada per la monarquia dels Reis Catòlics. Al mateix temps, la Ciutat perdé les baronies més importants que posseïa, com Castelló d'Empúries o Tàrraga, que generaven importants enviaments de lletres cap a aquelles zones. Finalment, resulta suggerent considerar que la pròpia ampliació de poder de les institucions monàrquiques féu que el paper del municipi com a intercessor d'altri descendís de forma apreciable; per exemple, precisament a partir del bienni 1499-1501 desapareix tota mediació per creditors censalistes de la Ciutat, una activitat àmpliament documentada en els períodes anteriors, el que indueix a pensar que possiblement des de llavors aquells tenien garantida l'execució dels seus drets censalístics a través de l'actuació de l'Audiència Reial i no els calia recórrer a la intercessió del Consell.³⁹ En conseqüència, és ben factible que aquesta reducció de les relacions epistolars constituís un efecte del progressiu desenvolupament de l'Estat monàrquic modern.⁴⁰

39. És també exemplificador el cas dels intents de pacificació de les bandositats per part dels consellers, que a partir de 1499-1501 queden limitats a l'interior dels murs de Barcelona, com a possible conseqüència de l'assumpció exclusiva del manteniment de l'ordre públic al conjunt del territori per part de la monarquia.

40. Laurence BUCHHOLZER-RÉMY, *Une ville en ses réseaux* constata el mateix procés de minvament epistolar en el cas de Nuremberg a partir del segle XVI.

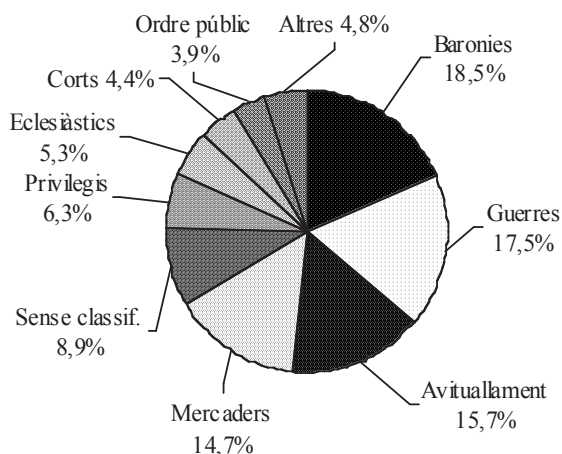

Figura 1. Distribució temàtica del conjunt de missives trameses

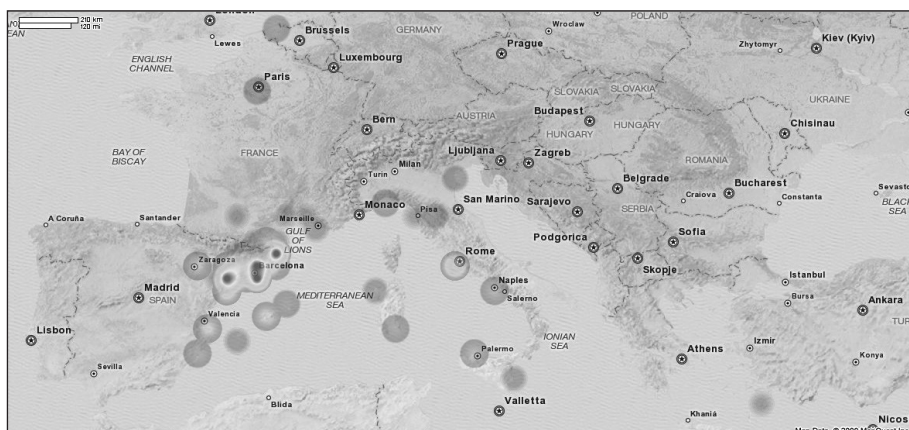

Figura 2. Àrees de relació epistolar significativa de Barcelona. Biennis 1433-1435, 1448-1450, 1461-1463, 1483-1485, 1499-1501, 1520-1522, 1535-1537 i 1548-1550 (Per la seua insignificança, no apareixen en el mapa les localitzacions situades per sota del 0,1% dels documents, com és el cas de les Corones de Castella i Portugal, l'illa de Xipre o l'Imperi Bizantí).

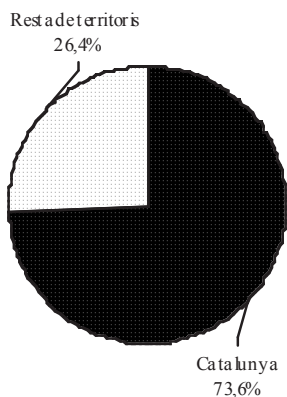

Figura 3. Distribució territorial de les missives seleccionades⁴¹

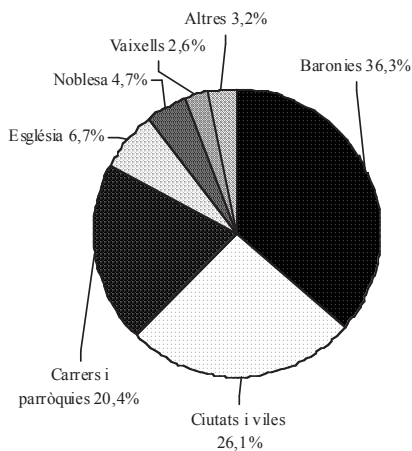

Figura 4. Destinataris de les missives trameses dins de Catalunya

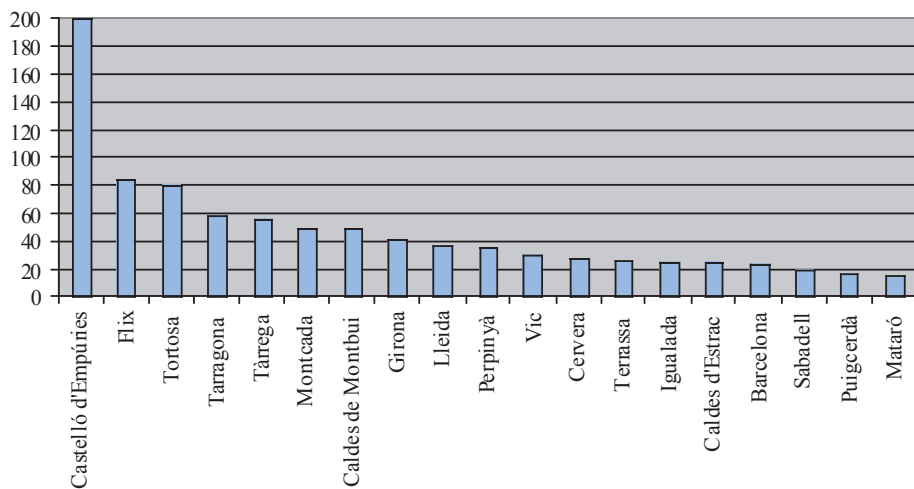

Figura 5. Missives trameses a ciutats i viles de Catalunya

41. Cal tenir en compte que, com hem dit, s'han deixat fora les 995 cartes enviades a les corts dels reis i els lloctinents generals o els particulars no fixats geogràficament. Per tant, el percentatge absolut de cartes enviades fora de Catalunya és una mica menor, entorn del 18%.

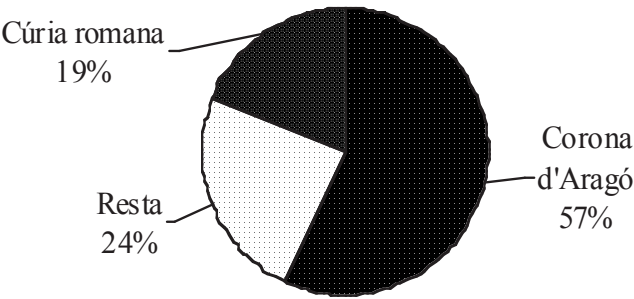

Figura 6. Distribució territorial de les missives trameses fora de Catalunya

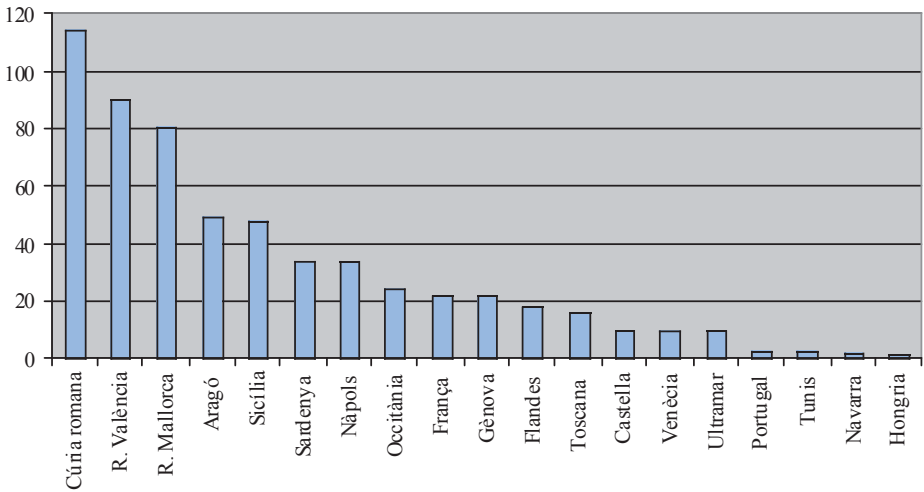

Figura 7. Missives trameses fora de Catalunya

Figures 8 i 9. Distribució territorial de les missives trameses per València en 1449-1451 i per Barcelona en 1448-1450

Figura 10. Missives trameses per Barcelona dins de Catalunya en 1448-1450

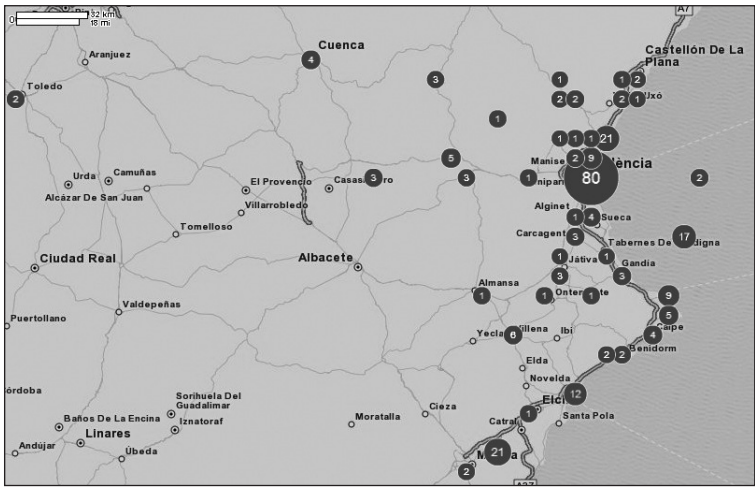

Figura 11. Missives trameses per València al regne homònim i voltants en 1449-1451

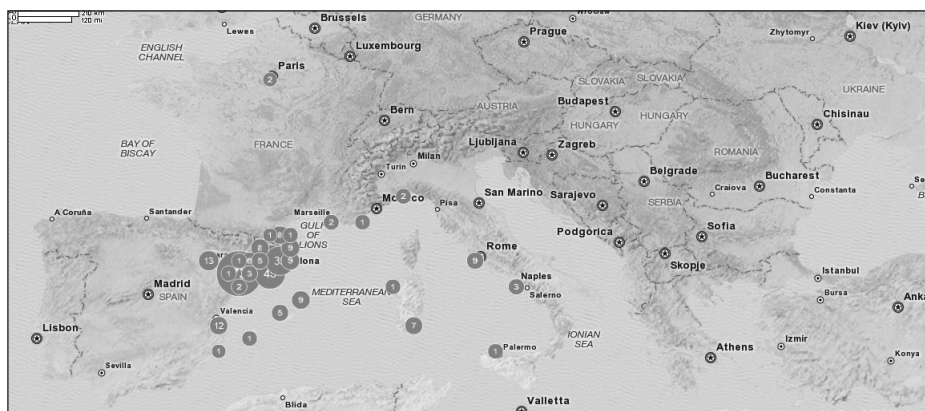

Figura 14. Distribució territorial de les missives trameses per Barcelona en els biennis 1499-1501, 1520-1522, 1535-1537 i 1548-1550